

PAUL HAMMERICH: En danmarkskrønike 1945-72: 1. Fred og nye farer. Kbh., Gyldendal, 1976. 599 s.; 2. Velfærd på afbetaling. 1977. 666 s.; 3. Opgang og nedtur. 1980. 737 s. Ill.

At skrive en moderne Danmarkshistorie er en betydelig præstation. Der er ikke gjort mange forsøg, der kan bruges som forlæg; speciallitteraturen er ganske omfattende, men langt fra dækkende; og kildemængden er på een gang umådelig i omfang og begrænset på afgørende punkter.

Det sidste 10-års Danmarkshistorier om perioden efter 1945 har hver deres svagheder og styrker. Frantz Wendts opdaterede bind i *Politikens Danmarkshistorie* (fra 1978, oprindelig fra 1965) lagde hovedvægten på besættelsestiden og indskrænkede behandlingen af perioden efter 1945 til en let kommenteret politisk kronik, med supplerende afsnit om økonomi, kultur og nogle specialemler. Førsteudgavens nødvendigvis korte perspektiv blev ikke væsentligt ændret. En af de bedste oversigter for gymnastiet, *Det ny Danmark*, skrevet af J. Aarup-Kristensen, H. Haue og J. Olsen (1. udgave fra 1979) er bredere i sit emnevalg, der især inddrager økonomiske og sociale forhold, men er trods analytiske tendenser for kortfattet til at give en egt. sammenhængende forståelse af efterkrigsperioden. Søren Mørchs *Den ny Danmarkshistorie 1880-1960* (fra 1982) belyser vel perioden efter 1945, men ikke særlig systematisk, og med hovedvægten på den udmærket perspektiverende sammenligning med slutningen af forrige og begyndelsen af dette århundrede. Mest omfattende som bred fremstilling er vel *Socialhistoriens* bind 7 (fra 1979) skrevet af Sv. Aa. Hansen og Ingrid Henriksen, der bl.a. inddrager den omfattende økonomiske og sociologiske litteratur – som historikere alt for ofte går uden om – men som trods strejftog ind i politikens og kulturens verden primært beskæftiger sig med økonomi og aspekter ved de sociale forhold. Forholdet til udlandet er temmelig svagt repræsenteret i disse fremstillinger, og det er vel overraskende, når man betænker, hvor stærkt engageret Danmark i denne periode har været i det internationale politiske, økonomiske og kulturelle system. Den kortfattede oversigt i Walter Boss' *Danmark udenrigspolitik 1720-1982* (fra 1982) kan næppe dække behovet for en grundig analytisk fremstilling.

Set på denne baggrund er der et klart behov for en på videnskabeligt grundlag hvilende fyldig moderne Danmarkshistorie. Paul Hammerichs værk har omfanget: næsten 2.000 store sider, hvoraf langt det meste er tekst, medens et godt understøttende billedmateriale og relativt få tabeller og oversigter udfylder resten. Og Hammerichs værk har vundet en plads. Ved forlagets og forfatterens overlegne PR-arbejde er det lykkedes at markedsføre det store og dyre værk som lidt af en institution i

samtidshistorien. Adskillige professionelle historikere har nok ved udgivelsen været tilbøjelige til at tage det lige så ualvorligt, som dets egen stil lægger op til; men dels har det vundet ganske betydelig udbredelse – ved salg af to udgaver, bortlodning, og ved at danne grundlag for TV-produktion – dels har det interesserede publikum i mangel af andre værker været henvist til Hammerich som oversigt over perioden, og endelig er nogle af Hammerichs rammende karakteristikker og opfattelser blevet citeret og benyttet i senere udgivelser, eksempelvis i *Socialhistorien* (selvom dette værks bibliografiske afsnit tager visse generelle forbehold over for Hammerichs tekst).

Nu må det understreges, at Hammerichs erklærede formål ikke er den videnskabelige fremstilling. Bøgerne præsenteres upretentiøst som et folkeligt storværk – der er skrevet både for dem, der selv kan huske perioden, og for dem, der ikke kan – og i stil og indhold adskiller de sig unægtelig fra de traditionelle Danmarkshistorier. Når denne anmeldelse i nogen grad ser på værkets anvendelighed som standardfremstilling, er det således ikke i overensstemmelse med forfatterens eget formulerede formål, men alene for at belyse, i hvilket omfang Hammerichs værk kan udfylde pladsen, indtil *Gyldendals Danmarkshistorie* ad åre når op til vor egen tid.

Før anmeldelsen går kritisk ind på værkets problemer, bør det fastslås, at det på mange måder er meget imponerende. Et stort indsamlingsarbejde er foretaget, adskillige struktureringsproblemer er løst, og formuleringen er gennemarbejdet. Det er sjældent, at enkeltmandsarbejder af så stort omfang kan gennemføres på så kort tid.

Først værkets særpræg. Det mest slående er nok sproget. Det er gennemarbejdet og billedskabende overalt på de mange sider. Det er fundet på, rettet til, pudset af, så intet forekommer tilfældigt, intet beskrivende adjektiv er ubrugt, ingen karakteristik overlades til læserens egen fantasi, alt er klart fra forfatterens hånd. Sproget formidler ikke blot en fortidig virkelighed, det bliver en virkelighed i sig selv. Det skaber stærke sym- og antipatier, helte og skurke, narre og kloge, situationer vi kan lære af og situationer vi kun kan le ad. Sproget giver fart over læsningen, atmosfære, spænding, situation; og det reducerer overblikket, fordybelsen, analysen, sammenhængen, objektiviteten. Sproget behersker indholdet som sjældent set i almindelig historieskrivning, og det bærer præg af mange års sans for det effektfulde og effektive, hentet fra den dagspresse, som også er hovedkilden til fremstillingen. Men det er moderne 1970er-sprog, ikke udtryk for den skildrede tid.

Denne veludviklede formuleringsevne kan virke udfordrende på historikeren, for trods de meget udbyggede karakteristikker tenderer den mod

at give mindre præcision og troværdighed. Man får en mistanke om, at de mangesidede karakteristikker ikke blot afspejler forfatterens behændige sprogbehandling, men også dækker over en vis usikkerhed om, hvad han egt. skal mene. Den lidt paradoxale behandling af Knud Kristensen kunne være et eksempel herpå. Det virker heller ikke helt overbevisende, at forfatteren i den grad er dus med sine historiske personer og færdes lige hjemmevant i beslutningstagernes og kulturpersonlighedernes kredse og hos dem i Kæret. Det frække og flotte sprog giver læseren det indtryk, at Hammerich véd det hele og gennemskuer alle. Men det gør han vel ikke, og måske ville det sætte nok så mange tanker i gang hos læseren, hvis forfatteren i videre omfang gav udtryk for tvivl og understregede manglerne i sin og vor viden.

Hammerichs personer siger ikke så meget; til gengæld skriger, udstøder, udbrøder, kagler eller gnækker de. Nogle af dem kan næppe nævnes uden at være ledsaget af et eller to – ofte lidt mindre venlige – karakteriserende adjektiver, som imidlertid ikke altid karakteriserer dem i netop den omtalte situation. Parodien er stedvis nær. Og det er trist, for derved drukner de mange skarpsindige iagttagelser let i ligegyldighederne. Problemet er vel, at medens den letløbende stil kan være underholdende og forfriskende i dags- og ugepressens mindre doser, kan 2.000 siders kvikheder virke lidt anstrengende – så mange ordspil tenderer mod ordspild. Heldigvis behøver man ikke læse hele værket på een gang.

Lidt kritisk kan man måske konkludere, at Hammerichs stil ganske vist er et forfriskende brud med den traditionelle ufolkelige faghistoriske jargon – for slet ikke at tale om det af de tyske marxister inspirerede kodesprog – men den har også selv udviklet sig til en formssag, som kan skabe kommunikationsproblemer. Lidt mindre sproglig entusiasme ville være ønskelig, hvis friskheden og originaliteten kunne bevares.

Værkets andet kommunikationsmiddel, billedmaterialet, er underholdende og godt udvalgt og gengivet, men det trækker i samme retning som teksten. Det ironiske og anekdotiske præg får ofte en tand til i billedteksterne, og det paradoxale, det personlige og det pudsige præger billederne lige så meget som det oplysende. Vel skaber fotografier, tegninger, annoncer og avisforsider en velanbragt tidstypisk stemning, men ofte appelleres snarere til den mundtlige fortællings »kan I huske dengang«... end til den analytiske undersøgelse eller den helhedsskabende tolkning.

Hammerich har valgt kun i mindre grad at bygge på videnskabelige artikler og monografier. Der er ellers mange af dem, som det fremgår f.ex. af *Socialhistoriens* store litteraturoversigter eller af de offentliggjorte udenrigspolitiske bibliografier. Ved i stedet at benytte den daglige avis som hovedkilde opnår han vel især tre fordele: han går direkte til et mere

samtidigt kildemateriale og undgår analytikernes tolkninger og misforståelser; han får formentlig praktisk taget alle begivenheder med, da dansk presse normalt har været udmærket underrettet (formentlig); og han får langt større mulighed for at give sin krønike et autentisk samtidigt præg, en ind- og medleven i tiden, som så let går tabt i eftertidens kølige analyser. Til gengæld må Hammerich acceptere nogle problemer med perspektivet. Avisernes stoffordeling og interesseområder, deres dagaktuelle synsvinkel, mangel på overblik og sans for længere og mere strukturelle udviklinger, og måske deres let indforstående præg – opnået ved den daglige fortrolighed med læseren – kan det være vanskeligt at gøre sig fri af og forholde sig kritisk til.

Efter stofvalg og tendens at dømme må dagbladet Politiken have været den flittigst benyttede kilde. Vel næsten i et sådant omfang, at man kunne fristes til at kalde Hammerichs værk for den egentlige Politikens Danmarkshistorie. Hvis man da ikke vil gå et skridt videre, tage den frække stil og nogle af personkarakteristikkerne i betragtning, og udnævne det til Ekstrabladets Danmarkshistorie (– dog før Victor Andreasens tid).

Hammerich bruger sjældent andre tilgængelige kilder til kontrol af oplysninger eller – især – etablering af overblik. I stedet lader han ofte sine egne erindringer danne perspektivet. Han har selv oplevet hele perioden (født 1927), og læsning af gamle aviser har utvivlsomt genopfrisket hans hukommelse. Og han kan ikke nære sig for – i en stil som siden har fået adskillige efterfølgere – at fortælle personlige oplevelser fra barndom, ungdom og manddom, som suppleret med adskillige anekdoter fra mediekredse, giver værket et vist memoirepræg. Denne påtrængende form kan være underholdende, men den formindsker unægteligt læserens kontrolmuligheder, og det bliver utilfredsstillende, hvis det eneste helt klare perspektiv på fortiden bliver, hvordan forfatteren i dag husker, at han selv oplevede den. Det giver en lidt forvirrende blanding af nutidige og datidige synspunkter, f. ex. når moderne moralske synspunkter anlægges på 40'erne og 50'ernes moraldebatter, eller når senere kendte personer og foreteelser nævnes i ældre sammenhænge.

Som journalistisk forfatter har Hammerich tæft og erfaring med at indleve sig i andres tankegange, men hans personlige erfaringer må nødvendigvis være andenhånds for talrige grupperes vedkommende. Det præger hans interessefelter, hans forståelse og hans tendens. Det er det lettere kulturradikale Politiken-miljø, der danner normerne og præger sympatierne med en vis forskelsbehandling af de historiske personer til følge, også selvom der er plads til udfald og ironi overfor miljøet selv. Han er frisindets letbenede kavalier, der sælger sin bedste ven for en kvik bemærkning.

Hammerichs periodisering af efterkrigstiden kan mødes af den kritik, som enhver samtidshistoriker er udsat for. Slutpunktet 1972 er valgt på grund af Danmarks indtræden i EF, men forestillingen om, at dette er et afgørende skel, har vel næppe mange tilhængere – i hvert fald ikke mere. Årstallet er knap så velvalgt ved beskrivelsen af indenrigske forhold, og forfatteren har da også skrevet lidt videre, f.ex. om Fremskridtspartiets opkomst. Den bølge af inflation, reallønsfremgang, offentlig vækst og almindelig optimisme, der var begyndt i 60erne, fortsætter vel også nogle år efter 1972; og krisevarslerne, der af mange først ses med olieprisstigningerne i 1973/74, kunne historikeren (eller i hvert fald økonomen) godt finde adskillige af allerede i 60erne. Begyndelsespunktet 1945 følges rimeligt, med tilbageblik til krigen og mellemkrigstiden og forfatterens skoletid. Den betydelige kontinuitet i levevilkår, vaner og normer fra 30erne til 50erne gør næppe længere udredninger om kronologiske forudsætninger nødvendige på disse områder.

Hvor f.ex. *Det ny Danmark* og *Socialhistorien* reelt har set 1957/58 som det afgørende skel – især fordi de betragter den økonomiske udvikling som afgørende – deler Hammerich sine bind ved ca. 1953 og 1962. Der lægges imidlertid ikke skarpe skel, og det er vel mere stoffordelingen end forfatterens opfattelse af afgørende vendepunkter, der har været styrende. Men Hammerich har en meget udviklet sans for de ændringer på mange planer, ikke mindst hvad angår daglige levevilkår og tankeverden, som perioden er så revolutionerende rig på.

Nu præsenteres Hammerichs værk jo som en krønike, og i krønikeformen ligger vel det kronologisk fremadskridende princip. Det betyder, at perspektiv i og for sig ikke anlægges, at der f.ex. ikke tages udgangspunkt i senere, måske nutidige, problemer, som må søges forklaret ved undersøgelse af fortiden. Det betyder vel også, at der sjældent ledes efter større årsagssammenhænge, som kan hjælpe til udvælgelsen af og skabe system i de fortidige data. I modsætning til sådanne forestillinger og teorier om sammenhænge, der naturligvis samtidig låser forståelsen og beskrivelsen fast, står den uforpligtende krønikeform, hvor alt er muligt, alle data kan vise sig af interesse, hvor et temmelig uformidlet materiale lægges frem til brug for læserens eller forskerens egen rekonstruktion og strukturering. Så radikal er Hammerich imidlertid ikke: han har hverken valgt den rent refererende krønike eller den teoribaserede analyse, men en charmerende vej midt imellem. Det gør det dog vanskeligt at benytte hans værk både som tolkning og som levn.

Ved vægtningen af stofområderne har Hammerich utvivlsomt ofte overvejet, om avisernes datidige prioritering eller nutidens perspektiv skulle være afgørende. Ofte har han tilsyneladende valgt fortidens

opfattelse. Gamle mediebegivenheder i stil med kaptajn Carlsens skæve skib og Inger Merete Nordentofts uægte barn lægger beslag på ganske mange sider. Og selvom dette sikkert fremmer den nutidige læsers indlevelse i den datidige avislæzers oplevelser, kan man vel alligevel spørge, hvor centrale disse emner er for en forståelse af tiden. At vurdere dette overlades til læseren, da forfatterens strukturerende arbejde ofte indskrænker sig til en let filtrering og en muntert ironisk genfortælling. Måske den rigelige sideplads, der har været til rådighed, ikke har tvunget forfatteren ind i virkelig ubehagelige overvejelser med at vælge ud og vælge fra.

Men selvfølgelig har han måttet træffe mange valg – og ikke blot efter muligheden for en fængende overskrift. Udenrigspolitikken, økonomien og erhvervs siderne har han ikke fået så meget med fra, videnskab og teknologi (bortset fra den forbrugerorienterede) heller ikke. Indenrigspolitikken, kulturstoffet og »human-interest« historierne er derimod fyldigt repræsenteret, og mediernes egen verden er bedre dækket end tidligere set i oversigtsværker. Det sidste er fortjenstfuldt, men generelt kan man måske være lidt skeptisk overfor vægtfordelingen, fordi den vel uundgåeligt giver læseren et indtryk af, på hvilke områder de væsentlige udviklinger fandt sted, og hvor de afgørende krumtappe i det danske samfund befinder sig.

Hammerichs tilgang til stofområderne er ofte personlighedens rolle, politikeren eller kulturdebattøren, der tænker, vakler og handler. Men lige så ofte vælges den enkelte borgers synsvinkel: hvad oplevede, gjorde og tænkte han, hvordan forløb dagligdagen. Derved giver værket et bidrag til en bred social- og kulturhistorisk beskrivelse af danskernes hverdag, men – forekommer det – uden nogen klar analyse af årsagerne til situation og udvikling. Der skabes ikke virkelig forbindelse mellem beslutningstagernes niveau og livet for de mange. Konsekvensanalyser, påtegninger af at bestemte beslutninger førte til tilsigtede og utilsigtede virkninger findes næsten ikke. Ligesom i andre fremstillinger af landets nyeste historie er problemer noget der opstår eller kommer udefra, og som det politiske system og den offentlige debat så må tage stilling til og løse. Men i velfærdsstatens epoke mere end i mange tidligere, gælder måske netop, at det ene politisk-administrative indgreb typisk skaber de problemer, som det næste så søger at løse. Det offentlige og halvoffentlige styrende og kontrollerende apparat bliver en ligeværdig eller dominerende faktor i den struktur, som de mange grupper og enkeltindivider i samfundet danner. Men hvis man kun beskæftiger sig med disse faktorer hver for sig, svigter man vel i nogen grad de læsere, som ønsker at forstå baggrunden for deres egen tid – ikke blot kronologisk, men også

årsagsmæssigt – til fordel for de læsere, der især ønsker at genopleve deres egen fortid. Hvor den traditionelle historikers problem med hensyn til sammenhængen mellem beslutningstagernes verden og livet udenfor plejer at være, at han ser sagerne fra beslutningstagernes synsvinkel, fordi han benytter beslutningstagernes overvejelser som sit vigtigste kildemateriale, tyder Hammerichs værk på, at man ikke umiddelbart løser problemet og kombinerer perspektiverne ved at benytte aviserne som kilder.

Hammerich har fat i mange af de – efter anmelderens mening – dominerende træk i efterkrigstidens udvikling, men desværre ofte kun i aspekter, sjældent med forbindende greb. Han er inde på forhold som sprogets og dagligvanernes udvikling, normers nedbrydning og opbygning, lighedsideologiens sejr, urbaniseringen, ændringen fra landbrugs- til industri- og servicesamfund, væksten i de formaliserede uddannelser, udearbejdets stigende dominans, funktionærernes fremmarch og de gamle klassers forsvinden, den sociale mobilitet og væksten på næsten alle materielle områder, velfærdsstatens vældige forøgelse af den offentlige sektor, den offentlige forsorg, forsørgelse, regulering, kontrol og beskatning (dog ikke indgående diskuteret), organisationernes og de bureaukratiserede institutioners vægt, og internationaliseringen af tanker og ting. Men værket rummer ikke klar stillingtagen til de hypoteser om udviklingslinier og årsager, som den videnskabelige og den almindelige offentlige debat har taget op.

Det vil føre for vidt at komme nærmere ind på denne debat her – den ligger utvivlsomt uden for Hammerichs formål – men det forhold, at der stadig er meget betydelig usikkerhed om den danske samfundsudviklings dynamiske kræfter, understreger måske, at der er behov for mange forskellige Danmarkshistorier, også om perioden efter 1945. Hammerichs er een mulighed. Man kan kun beklage, at der ikke for tiden er flere analytiske alternativer, og man kan beklage, at andre historikere ikke forlængst har opstillet strukturer og synteser, som også denne krønike kunne have trukket på. Men det kan Hammerich naturligvis ikke bebrejdes. Han har gjort et udmærket pionerarbejde, som måske allerede har virket inspirerende.

For den traditionelt videnskabeligt arbejdende samtidshistoriker må det være en udfordring at læse Hammerichs værk. Man kan lære af hans fortælleteknik, letløbende stil og kvikke sprog – og man får illustreret faren ved overdrivelse på dette punkt. Man oplever, hvordan et meget levende billede af fortiden kan udmales og formidles til erindrende og også til senere generationer. Og man får demonstreret, hvor langt i beskrivelserne man kan nå med aviser som dominerende kilder, og hvilke

problemer med stofudvælgelse, perspektiv og forklaring, man skal være sig for. Det er ingen ringe erfaring at gøre.

Carsten Due-Nielsen

JOHN LOGUE: *Socialism and Abundance. Radical Socialism in the Welfare State. A Study of the Danish Socialist People's Party.* København, Akademisk Forlag, 1982. xxii, 353 s. 200 kr..

»Bogens uhåndterlige titel repræsenterer et forsøg på sandfærdig varedelation«, hedder det i forfatterens forord. Og sandt at sige, titlen afspejler både kompleksiteten i at operere på forskellige abstraktionsniveauer og de svært håndterlige metodologiske problemer i at drage vidtrækkende konklusioner om socialismens perspektiver i det moderne overflodssamfund på grundlag af konkrete meningsmålinger blandt Socialistisk Folkepartis vælgere og aktivister. Bogen betegnes som »et studium i den socialistiske tænkning og den socialistiske praksis' tilpasning til den materielle velstands vilkår« (s. xix). Og i det sidste kapitel præciserer forfatteren, at bogen har haft to formål. »Det første var at beskrive Socialistisk Folkepartis ideologi, organisation, strategi og sociale basis, samt at analysere, hvordan dette radikalsocialistiske parti har tilpasset sig velfærdsstatens vilkår, hvilke er ganske anderledes end dem, Marx og Lenin forestillede sig«. Og det andet var »at afprøve den relative holdbarhed af de hypoteser, som forsøger at forklare radikalsocialismens tiltrækningskraft« på SFs vælgere, medlemmer og aktivister som et tilfælde af afgørende almenyldig betydning (*crucial case*) – i hvert fald for avancerede industrisamfund (s. 293 f.). Om forfatteren ville betragte det som et direkte formål eller ej, så opnår bogen reelt et tredje mål nemlig at fortolke de grundlæggende træk i Danmarks socio-politiske historie siden den anden verdenskrig. Der er således i bogen tre forskellige emneområder, som bevæger sig på tre stigende abstraktionsplaner. Det første drejer sig om SF og dets tilhængere – historisk konkret og politisk sociologisk detaljeret; det andet drejer sig om Danmarks nyeste politiske historie – generelt fortolket; det tredje om en abstrakt størrelse kaldet radikalsocialisme og de metodologisk farefulde forsøg på at forklare dens tiltrækningskraft (*appeal*). Forfatteren skriver, at bogen »fokuserer« på det tredje problemfelt, og det passer for så vidt emnerne er således sammenvævet, at hypoteseafprøvningen styrer de konkrete statistiske analyser af SFs tilhængere, og leverer hovedtemaet til den histori-